

## ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЄДНІСТЬ СТАТИЧНОГО І ДИНАМІЧНОГО АСПЕКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Олександр ГУБЕНКО

Copyright © 2012

**Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями.** Творча діяльність припускає взаємодію різних, почасти протилежних, компонентів психіки та людської активності, наприклад, таких як логіка й інтуїція, раціональне та ірраціональне, деструктивне і конструктивне тощо. Вагоме місце у проблематиці творчої діяльності займають категорії “упредметнення і розпредметнення”, що перебувають у тісній змістовій єдності. Їх взаємопокладальна і водночас взаємозаперечувальна єдність становлять основу інтеграції творчого діяння особистості. Ці категорійні поняття тісно пов'язані із фундаментальними сторонами людської діяльності. Так, утілення задуму в об'єктивовану, матеріалізовану (речову чи знаково-символічну) форму відображає суть *процесу упредметнення* як специфічної здатності суб'єкта предметного самовтілення, тобто статусного уможливлення соціокультурної вагомості предмета. Перетворення наявних об'єктивних матеріалізованих форм (предметно-речових чи знакових) задля створення нового продукту і пов'язані з цим процеси діяльнісної зміни чуттєво-предметної структури реальності, а також абстрагування від численних формовиявів об'єкта з метою пізнання її сутнісних ознак, характеризують процес розпредметнення; це – перехід людських сил і здібностей з форми руху в форму предмета, коли немов кристалізуються людські сутнісні сили, що осідають у продуктах інтелектуальної та практичної діяльності, а властивості предмета стають надбанням суб'єкта життєреалізування, завдяки чому сили і здатності останнього наповнюються конкретним змістом [6, с. 170]. Отож упредметнення і розпредметнення розкривають динаміку руху-поступу людської культури, яка безперервно створюється, відтворюється й існує як творіння

людської духовно-практичної діяльності [7, с. 326].

### **Завдання дослідження:**

1) визначити структуру і зміст інтелектуальних компонентів, задіяних у процесі упредметнення та розпредметнення;

2) дослідити історію розвитку людських знань з інтелектуально-психологічного погляду, встановити особливості і психологічні закономірності розвитку інтелекту у філогенезі;

3) проаналізувати етапи й особливості інтелектуальної діяльності у процесній динаміці упредметнення-розпредметнення;

4) методологічно обґрунтувати процедуру сприяння переходу мислення від статичного етапу розвитку до динамічного.

Активність суб'єкта творення як інтегральна цілісність охоплює два етапи чи дві сторони – процесну та кристалізаційну, тобто динамічну і статичну. На першому етапі діяльність має плинну форму становлення, тому все в ній перебуває у розвитку, русі та зміні, її форми мінливі і недостатньо визначені; натомість на другому – продукти діяння набувають завершеності, незмінності, формоцільності (наприклад, ідеї, теорії, товари, технології, твори мистецтва тощо). У будь-якому разі динамічна і статична сторони інтелектуальної діяльності зумовлюють існування двох форм інтелекту – динамічного і статичного.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин проблеми.** Вперше класифікував мислення за динамічним принципом руху-зміни структур інтелекту Хорн (Horn, 1989), що здійснив поділ інтелекту на плинний та кристалізований [11], які розрізнені за ступенем зрілості, розвиненості абстрактно-логічних операцій у віковому аспекті. Зокрема, плинний інтелект являє собою передпонятійну стадію розвитку мис-

лення, що характеризується швидкісними властивостями (скажімо, швидкістю запам'ятовування), а також індуктивними мислформами та оперуванням просторовими образами. Його поступальний розвиток продовжується від немовлячого віку до завершення юності, а потім знижується у зрілості й особливо старості [5, с. 295–296]. Кристалізований інтелект має більш досконалі форми абстрактно-логічної діяльності і спирається на розвинену мову, знання та розумові навички, накопичені протягом тривалого часу. Йому притаманна здатність встановлювати логічні зв'язки, аналізувати проблеми і використовувати засвоєні інтелектуальні стратегії для вирішення повсякденних завдань [5, с. 294].

**Основний матеріал і результати дослідження.** На відміну від вищевказаної класифікації Хорна, нами запропонований поділ інтелекту на статичний і динамічний, що спирається на сутнісно інші засновки. Передусім в основу поділу покладено три ознаки: а) рухливість або ригідність психосемантичних пізнавальних структур (понять, семантичних полів тощо), повнота подолання мисленням наявного буття чи орієнтованості на нього; б) історичність або неісторичність сприйняття об'єктів пізнання (речей та ідей).

Динамічний інтелект сутнісно характеризує становлення ідей, понять та інших розумових форм, їх всеохватну рухливість у процесі пошуку нового в актах творчого розумового діяння. Йому властиві такі ознаки: 1) плинність і невизначеність понять та образів, розмитість меж семантичних денотатів; 2) вища рухливість і симультанність інтелектуальних процесів; 3) відсутність шаблонів і стереотипів; 4) неформальність через актуалізацію інтуїтивно-розумових компонентів мислення [див. 3, с. 11–14]; 5) розмитість уявлень про реальність у межах когнітивного досвіду; 6) позбавленість речей і процесів їх чуттєвих, проявлених форм, головно задля з'ясування прихованої під ними сутності; 7) плинність пізнавальних структур у річищі психосемантичного потоку, в якому поняття проникають змістовно і взаємоперетікають одне в одне; 8) змішаність меж між можливим і дійсним; 9) синкретичність пізнання дійсності, котре характеризується історичним контекстом; 10) інтенційність, що спрямована на подолання рамок даності (наявної реальності, сформованих знань і досвіду).

Натомість статичному інтелекту, зорієнтованому на вже усталені когнітивні структури і кристалізований пізнавальний досвід, притаманні такі особливості: сталість, нерухомість понять; ригідність, інерційність мислєпотуку; орієнтація на інтелектуальні стереотипи; розсудливість, опертя на обмежену формальну логіку і буденний досвід; абсолютизація об'єктивної реальності та світу явищ, даних у досвіді і відчуттях; відмова від концептів “можливість”, “інобуття”, “мрія” і т. ін., які виводять мислення за рамки повсякденної реальності; скутість уяви і фантазії; частковість, фрагментарність сприйняття дійсності; нездатність зазирнути за обрії системи, побачити майбутнє у повноті і цілісності.

Між накопиченим і живим знанням існує суперечність, розв'язати яку й покликана творча діяльність. Перші дозволяють людині орієнтуватися у різних сферах і не створювати наново вже відоме, адже утримують певну суму навичок і вмінь, що уможливають здолання різних завдань, які вимагають або шаблонних рішень, або неістотної варіативної перебудови вже сформованих умінь. Вони допомагають також зрозуміти нові факти і явища повсякдення шляхом їх ідентифікації з уже виробленими розумінневими схемами і шаблонами сприйняття.

Доведено, що знання потрібні для творчості. На думку окремих авторів, творчі здібності можуть виявлятися тільки при певному рівні знань. Скажімо, Хейес (Hayes, 1989) у дослідженні, присвяченому 76 відомим композиторам, виявив, що всім їм було потрібно майже 10 років навчання музиці, щоб створити перші твори, які оцінювалися експертами як креативні [10, с. 39]. Однак іноді знання можуть негативно впливати на розгортання творчого процесу. У зв'язку з цим розглянемо вплив на творчість таких компонентів накопиченого, статичного інтелекту, як *висока освіченість, минулий досвід, велика сила асоціювання компонентів мислення та його функціональна фіксованість*.

Функціональна фіксованість мислення передбачає жорстку прив'язку функції предмета до самого предмета. Наприклад, функція склянки служити посудиною для води сприймається як єдино можлива. Тому надмірно фіксоване мислення не зможе побачити у склянці інші, менш звичні, функції – бути каталкою для тіста, елементом імпровізованого ксилофона тощо. Яскравим прикладом того,

як попередні знання можуть знизити гнучкість мислення є експеримент із трьома свічками, сірниками, канцелярськими кнопками і трьома картонними коробками [див. 2, с. 40–41].

Дослідження, проведене Френшем і Стернбергом (Frensch & Sternberg, 1989 [9, с. 157–188]), дає іншу ситуацію того, як знання можуть призвести до **розумової ригідності**. У їх експерименті новачки та експерти у сфері бриджу грали з комп'ютерною програмою, налаштованою на високий рівень складності гри. Якщо зміна зовнішнього вигляду гри спричинила тимчасове зниження її успішності як для експертів, так і для новачків, то зміна правил гри негативно вплинула на перших, тоді як другі швидко пристосувалися до нових умов.

Саймонтон, намагаючись з'ясувати, чи заважають знання творчості у повсякденному житті, використав бібліографічний метод [12]) задля вивчення творчого шляху 192 великих мислителів (Дарвін, Фройд, Моне та ін.). Було встановлено, що між рівнем освіти і творчою “значущістю” особистості спостерігається нелінійний зв'язок. Так, найбільш високі творчі досягнення пов'язані із середнім рівнем освіти, у той час як високий і низький – відповідають нижчим показникам творчих досягнень [цит. за: 2, с. 41–42]. У будь-якому разі очевидно, що занадто жорсткі і “щільні” зв'язки семантичних елементів між собою зроблять мислення ригідним, тоді накопичена психологічна інерція не дозволяє особі розірвати набуті зв'язки й утворити нові у процесі творчості, або ж існує інша небезпека – нездатність діяча згармонувати елементи досвіду в єдину осмислену і цілісну картину. До того ж Меднік (1962) довів, що люди з відносно середньою поняттєвою асоціативністю більш креативні, ніж ті, хто має сильні і слабкі асоціативні здібності [2, с. 42].

Отже, занадто сильно розвинені прояви статичного, накопиченого інтелекту (жорстка функціональна фіксованість, велика асоціативна спроможність, опертя свідомості на минулий досвід, висока освіченість і “перевантаженість” знаннями) стримуюче впливають на актуалізацію і перебіг творчого процесу, знижуючи гнучкість думки та креативність особистості.

Розпредметнення когнітивних форм, процесний перебіг традиційних уявлень про світ стали характерними для культури людства (переважно європейської) у період Нового та Новітнього часу, що поступово охопили біо-

логічні знання та уявлення, політичну економію, соціологію, фізичні уявлення про простір і час та багато іншого. Зокрема, в **біології** на зміну аристотелевській і ліннеєвській статичній класифікації видів тварин і людини, прийшла у середині XIX століття теорія еволюції, що обґрунтувала появу живих істот у їх сучасному формовтіленні. В **науках про мислення** традиційні аристотелевські закони логіки, що підкреслюють жорсткість та однозначність понять і лінійність їх співвідношень, змінилися законами діалектики Гегеля, згідно з якими поняття всередині себе двояться (на себе і свою протилежність), перетікають одне в інше і розвиваються; загалом не тільки логіка, а й уся реальність, усе світове буття стали після Гегеля розглядатися як динамічне, вічно мінливе ціле. У **фізиці** уявлення Ньютона про простір, що є вмістилищем речей і ніяк не пов'язаний з іншим фундаментом атрибуту матерії – часом, змінилося кардинально новими поглядами Альберта Ейнштейна та Анрі Пуанкаре, вираженими в теорії відносності, що ґрунтується на концепті *єдиного просторово-часового континууму*. В трудовій теорії вартості А. Сміта і К. Маркса (політична економія) мірою багатства перестало вважатися золото, а стала розглядатися жива праця як рухлива субстанція і джерело всіх створюваних людиною товарів і вартостей, матеріальних і духовних цінностей. Основою людської життєдіяльності проголошувалося творче перетворення світу, в процесі якого предмет, дійсність, чуттєва реальність розглядалися вже не пасивно – як застигла даність, а активно, динамічно – як момент, процес і результат діяльності особистості. Карл Маркс обґрунтовує **концепцію практики**, відповідно до якої визначальною є активна предметно-практична діяльність людини, спрямована на творчу перебудову світу. В “Тезах про Фейєрбаха” він про це пише так: “Головний недолік усього попереднього матеріалізму полягає в тому, що предмет, дійсність, чуттєвість беруться тільки у формі об'єкта, або у формі споглядання, а не як людська чуттєва діяльність, практика, не суб'єктивно”. Відтоді й **людське суспільство** стало розглядатися як рухоме та динамічне явище (Сен-Симон, Конт та ін.).

З іншого боку, античною формою процесуалізації мислення був сократівський діалог. Сократ, імовірно, одним із перших в історії європейської культури, вчив осягати істину як **процес**, а не як щось наперед встановлене і

назавжди дане. У матриці діалогу формувалася новий спосіб оперування розумовими поняттями і психосемантичними структурами як рухомими, розвитковими феноменами [1, с. 139–145]. Власне із сократівського діалогічного методу народилася діалектика як фундаментальний метод мислення й осягнення реальності.

Перед психологією і педагогікою стоїть завдання створити й удосконалити методики розвитку інтелекту, що дозволяють трансформувати кристалізований, застиглий досвід у загальному потоці динамічного мислення. Мовиться перш за все про інтелектуальні тренінги і вправи, спрямовані на переструктурування основних сфер людського досвіду і розпредметнення чуттєво-ментальних структур та освоєних гештальтів. Досягнуте при цьому подолання інерції наявних когнітивних матриць сприятиме вихованню у дітей і молоді творчого мислення і водночас зняттю інтелектуальних бар'єрів на шляху актуалізації креативного психосемантичного потоку. Для цього перебудові підлягають такі шаблонно-алгоритмічні модулі досвіду: вербальний, буденно-побутовий, візуально-естетичний, соціальний, когнітивний, природно-фізичний, технічний та ін. При цьому переструктурування алгоритмічних модулів названого досвіду найкраще реалізувати шляхами: а) створення уявних віртуальних реальностей; б) пошуку прихованих нових можливостей предметів і явищ; в) пізнання останніх у їх історії, розвитку та становленні; г) вивчення історії технічних, побутових та інших об'єктів (одягу, олівця тощо); д) продуктивного фантазування; е) подолання функціональної фіксованості мислення через розвиток гнучкості, оригінальності та продуктивності думки; є) семантичного переструктурування і перебудови когнітивних структур; ж) бісоціювання, тобто за допомогою зближення віддалених понять та ідей і створення на їх основі синтезу нових.

Німецький філософ Г.В.Ф. Гегель, котрий уперше розробив теорію розпредметнення, вказував на величезне значення діяльності з розпредметнення на формування дитячих пізнавальних процесів. “Найкраще, – писав він, – що може дитина зробити з іграшкою – це зламати її”. Звідси постає виняткова роль перетворення як способу пізнання предмета, адже для того щоб проникнути у суть речі, потрібно піддати деконструкції її наявну форму, виявити глибинну предметність. Таке розпредметнення пов'язане і з певною зміною

характеру мислення у бік відходу від жорстких і застиглих формально-логічних структур. Так застигли логічні форми трансформуються у “розплавлений потік”, у динамічно-розвитковий стан. Причому трансформація відбувається лише на певний час і з однією метою, – “розплавивши” старі інтелектуальні матриці, “виплавити” з них нові поняття та ідеї, а відтак повновагомо здійснити *акт творчості нового*. Після цього психоментальний продукт знову структурується і набуває стійких рис, тобто кристалізується із “застигаючого” психосемантичного “потоку”, в якому його елементи охоплюються новими логічними зв'язками й залежностями. При цьому активізується то динамічний, то статичний складові інтелекту, що змінюють одна одну на різних стадіях творчого діяння особистості.

Носіями статичного інтелекту є формально-логічні структури, такі як поняття, судження, умовиводи, символи, формули та ін., що відрізняються чіткою визначеністю та однозначністю як моносемантичні згортки, функціонування котрих спирається на традиційні закони класичної аристотелівської логіки. Натомість носії динамічного інтелекту завжди невизначені, багатозначні і неструктуровані, тобто такі психосемантичні процеси і ланки, що являють собою полісемантичні згортки (див. детальніше [3, с. 52–53]). Особливість останніх полягає в тому, що традиційні закони формальної логіки (тотожності, протиріччя, виключеного третього тощо) тут не дотримуються і замінюються іншими – законами інтуїтивного мислення [Там само, с. 55]).

Поняття про **полісемантичну згортку**, на наш погляд, уможливорює адекватне *розуміння інтуїтивних явищ* у життєдіяльності людини. Його зміст відображає не лише інтерференцію кількох психосемантичних змістів в один, а й передбачає одно- чи багатозначну відповідність між символом та синтетичним змістом, коли символу відповідає не одне, а кілька різних значень, одночасно кожному з цих значень – один і той самий символ. Відтак мовиться про ситуацію, коли *логічний закон тотожності порушується* [8, с. 404]. Водночас вказана згортка може бути тією “вихідною клітинкою”, що породжує клас явищ, пов'язаних із творчими формовиявами мислення як цілого. І справді, такі творчі інтелектуальні якості, як бісоціативне мислення, його гнучкість, швидкість створення ідей, продуктивність тощо, ґрунтуються саме на полісемантичності як ба-

зовій властивості творчого мислення. Звідси очевидно, що перехід від формально-логічного мислення до інтуїтивного та творчого – це завжди заміна моносемантичної згортки полісемантичною, а відтак і подолання такого стану семантики, властивого формально-логічному мисленню, коли семантичні одиниці відділені одна від одної і задіяні в динаміці мислення поодиночі, а сам цей процес підпорядковується принципу квантованості. Іншими словами, під час переходу до інтуїтивних дій відбувається зміна “фазового стану” психосемантики: змістові поля перетинаються і накладаються одне на одне, кордони між ними зникають, змісти починають вільно перетікати від однієї синтаксичної структури (слова, символу, образу) до іншої; сталість, стабільність, самототожність понять і згорток зникають, а процес мислення й оперування названими змістами втрачає риси квантованості і стає континуальним, неперервним, таким, що організований за принципом “усе в усьому”.

Швидкість мисленнєвих операцій неймовірно зростає, гнучкість мислення також різко збільшується завдяки перетіканню змістів один в інший. У такий спосіб істотно розширюються можливості для відшукування і мутацій саме тих конкретних змістів, які потрібні для розв’язання творчої проблеми. **Ефект континуальності** уможливорює виникнення “реле-ефекту” (В.О. Моляко), який сутнісно полягає в замиканні смислового ланцюга і появі нової ідеї, що, зі свого боку, породжує невизначеність семантики.

Таким чином, саме ефект континуальності є тим психосемантичним фактором, який сприяє становленню таких рис інтуїції, як полісемантичність, невизначеність, висока швидкість мисленнєвих дій, семантична гнучкість, здатність сем до мутацій, подолання закону тотожності, а також спроможність кожної семи до полісемантичності, тобто до долучення до її складу змістових полів багатьох інших, а іноді навіть усіх наявних сем, що відносяться до конкретної проблемної ситуації.

Вищезазначене вказує на те, що семантика мислення функціонує у двох фазових станах – континуальному і “квантовому”, корпускулярному. Перший стосується полісемантичних згорток і визначає психозмістове наповнення інтуїтивних феноменів мислення, другий містить жорстко фіксовані семантичні структури (головно поняття і моносемантичні згортки) та організує перебіг дискурсивно-логічних про-

цесів мислення. Перехід від інтуїтивного мислення до формально-логічного пов’язаний із перетворенням континуальної семантики у квантову. Натомість зворотний перехід супроводжується трансформацією квантової семантики у континуальну. За таким алгоритмом зміни фазових станів психосемантики утверджується багатопараметрична динаміка творчого мислення. Її подамо у вигляді **таблиці**, що фіксує взаємопереходи різних станів і структур інтелекту в інтегральній єдності статичного та динамічного аспектів творчої діяльності особистості.

Інтелект мислителя здатний витримати деконструкцію і “розплавлення” інтелектуально-логічних структур без того, щоб не заплутатися у хаосі з уривків старих демонтованих логічних та асоціативних ланцюжків і не втратити спроможність збудувати на місці старих зруйнованих нові, правильні логічні зв’язки. Перенести такий тягар може не кожен, а лише добре “поставлений” інтелект із розвиненим і гнучким формально-логічним розумовим апаратом. Переживши бурхливий “струс” психосемантичних зв’язків, йому потрібно зуміти знову відновити їх, але вже на нових ідейних та гіпотетичних засадах, що джерелять із безструктурного “хаосу” динамічного мислення. Ось чому пропонувані нижче методи процесуалізації мислення призначені переважно для дітей та юні з належно тренованим формально-логічним мисленням. Такі школярі здебільшого добре встигають з більшістю навчальних предметів і перебувають у тому віці, коли абстрактно-логічне мислення вже є усталеним (на віковій стадії формальних операцій, за Ж. Піаже), тобто приблизно починаючи з 14 років, а інколи – з 11–12 років. Інакше кажучи, їм властиві обдарованість та особливі аналітичні здібності.

Обмежемося сутнісною характеристикою пропонованих нами методик розпредметнення чуттєво-ментальних матриць і процесуалізації мислення школярів у різних сферах їх повсякденного досвіду.

1. Авторська методика “**Семантизація або Корінеслів**” актуалізує вербальний досвід з допомогою процедур тлумачення слів, виявлення сенсу та значення мовної одиниці. Вона складається з двох частин: у першій пропонується вивчати етимологію слів за методом відомого російського філолога Успенського (пропонувати гіпотези про походження тих чи інших слів, встановлювати їх взаємозв’язки),

Стадії руху-розвитку інтелекту в творчому процесі особистості

Стан інтелекту	Кристалізація 1 →	Розплавлення →	Кристалізація 2 →	Розплавлення
Види інтелекту	Статичний інтелект ↓	Динамічний інтелект ↓	Статичний інтелект ↓	Динамічний інтелект ↓
Психосемантичні структури і процеси	Функціональна фіксованість мислення, асоціації, когнітивні шаблони, усталений досвід. <i>Квантованість семантики</i> ↓	Бісоціації, розмежування асоціацій, подолання шаблонів, відокремлювання мислення від функцій та структур досвіду. <i>Континуальність семантики</i> ↓	Функціональна фіксованість мислення, асоціації, когнітивні шаблони, усталений досвід. <i>Квантованість семантики</i> ↓	Бісоціації, розмежування асоціацій, подолання шаблонів, відокремлювання мислення від функцій та структур досвіду. <i>Континуальність семантики</i> ↓
Психосемантичні носії	Однозначні, моносемантичні згортки ↓	Багатозначні полісемантичні згортки ↓	Однозначні, моносемантичні згортки ↓	Багатозначні полісемантичні згортки ↓
Види логіки. Пізнавальні процеси	Формальна двозначна логіка. Дискурсивне мислення ↓	Інтуїтивна багатозначна логіка. Інтуїція, уява, фантазія ↓	Формальна двозначна логіка. Дискурсивне мислення ↓	Інтуїтивна багатозначна логіка. Інтуїція, уява, фантазія ↓
Результуючий підсумок	Інтелектуальний продукт 1 (ідея, теорія, винахід і т.п.)	Психосемантичний потік	Інтелектуальний продукт 2 (ідея, теорія, винахід та ін.)	Психосемантичний потік

у другій – “гратися” зі словами та складати каламбури і “словечка” (за оповіданнями знаменитого російського письменника Н.С. Лескова, неологізми котрого вдало поєднують переінакшення іноземних слів російською мовою з глибоким і точним сенсом, наповнених тонким гумором (“барометр”, наприклад, перетворений у “бурометр”); далі ставиться завдання самостійно продукувати неологізми, а отже й долучатися до словесної творчості.

2. Методика “**Фантастичні ситуації**” стимулює до дії буденно-побутовий досвід особи, повноту розуміння нею фізичних і технічних явищ. Наприклад, пропонуються уявні фізичні

закони і явища, на підставі яких потрібно аргументувати їх фізичні наслідки для світу і людського життя. (“Уяви собі, що сила тяжіння на Землі зменшилася у 5 разів. Які зміни б спостерігалися в техніці, способі життя людей і т. ін.?”), “Уяви собі, що закон всесвітнього тяжіння змінився законом всесвітнього відштовхування, що сталося б із зірками, планетами, нашою Землею. Які б зміни відбулися у нашому житті?” та ін.).

3. Візуально-естетичний досвід перебудовується за допомогою **завдань з невизначеними, фантастичними зображеннями**, що не мають чітких контурів і структури (із пля-

мами, зображеннями хмар, розмитими картинками), що сприяють розвитковому функціонуванню саме цього досвіду особистості. Зокрема, метод кляксографії передбачає “розшифровку” зображень, отриманих шляхом нанесення плям на папір; їх можна назвати, домалювати, скласти про них фантастичну історію, створити неіснуючих персонажів тощо. Крім цього, учень стимулюється до винаходу нових способів образотворчого мистецтва, музичних інструментів, видів житла та оригінальної архітектури з екзотичних матеріалів.

4. Методика **“Уявна еволюція”** містить завдання побудови тих чи інших уявних ланцюжків розвитку життя в інших, відмінних від земних, умовах існування. Скажімо, на планетах з більшою чи меншою силою тяжіння, або у тих світах, де визначальними живими істотами є не сухопутні ссавці, а плаваючі тварини чи птахи...

5. Методика **“Пригоди речей”** покликана продемонструвати процес становлення окремих речей і те, як поступово складався і модифікувався їх сучасний вигляд. Це може бути історія взуття, канцелярських скріпок, лопати та ін., а в підсумку школяреві пропонується створити нову модифікацію однієї чи кількох речей.

6. Методика **“Історія винаходів”** демонструє приклади модифікацій простих і доступних сприйняттю школярів технічних об’єктів (колеса, запальнички і т.ін.), що підводять їх до самостійного розпредметнення, переструктурування і творчої зміни конкретного об’єкта.

7. Методика **“Антологія таємничих випадків”** допомагає юному досліднику уявно увійти у стан так званого відсторонення, коли звичні речі та процеси починають здаватися незвичними і загадковими, що вимагає розпредметчування даності, подолання тиску звичних стереотипів сприйняття.

8. Методика **“Уявна історія”** призначена для розпредметнення колективного соціально-історичного досвіду та розвитку історичної уяви шляхом побудови імовірних історичних подій і відстежування всіх можливих наслідків, але таких, що не відбулися в історії людства, подій (наприклад, даються завдання: “Як міг би піти хід історичного розвитку Російської імперії, якщо б повстання декабристів 25 грудня 1825 перемогло?”).

9. Тема **“Уявне суспільство”** допомагає школярам подолати шаблони колективного соціального досвіду, адже передбачає вивчення й аналіз творів соціальної фантастики, зо-

крема, таких як романи й повісті Герберта Веллса (“Люди як Боги”, “Країна сліпих”), Івана Єфремова (“Туманність Андромеди”, “Година бика”), братів Стругацьких (“Важко бути Богом”) та ін. Далі їм пропонується розробити оригінальні групові або індивідуальні проекти майбутнього суспільства, які потім захищаються перед класом, обговорюються й удосконалюються.

10. Методика **“Метаморфози”** покликана формувати в учнів розуміння плинності та взаємозв’язку всіх явищ природи і водночас долати жорсткі гешталти їх сприйняття і буденного досвіду (що таке сонячний промінь, листок рослини, крапля води та ін.?).

11. Методика **“Міняємо казку”** пропонує перебудувати звичні сюжети в казках на протилежні, міняючи місцями головних героїв, що розвиває гнучкість мислення, виявляє літературні задатки, формує вміння долати усталені стереотипи.

12. Методика **“Розвиток гнучкості мислення”** навчає знаходити приховані, невиявлені можливості предметів і явищ, бачити неявні їх властивості, використовувати предмети у незвичній функції чи в новому призначенні, а відтак застосовується для подолання функціональної фіксованості мислення особистості (скажімо, розповідають про те, які нові застосування може знайти звичайна стара панчоха, а потім ставиться завдання самостійно запропонувати її нові “професії”).

13. Вправи **“Знайдіть вихід із ситуації”** тренують в учнів навички пошуку прихованих можливостей у вирішенні проблемних ситуацій, що базуються на вмінні перебудовувати ситуацію, дивитися на неї, відкинувши стандартні шаблони, змінювати структурні зв’язки між її елементами, долаючи функціональну фіксованість мислення, що вкрай важливо у складних кризових та екстремальних обставинах.

## ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. Творча інтелектуальна діяльність людини протікає у єдності двох видів інтелекту – динамічного і статичного.

2. Перехід від статичного до динамічного інтелекту здійснюється шляхом розпредметнення, перебудови і процесуалізації чуттєво-когнітивного досвіду в його основних сферах, таких як вербальний, буденно-побутовий,

природничо-фізичний, візуально-естетичний, соціальний, технічний та інший.

3. Аналіз окреслених у статті проблемних питань може бути продовжений у таких напрямках: вивчення зв'язку динамічного інтелекту з інтуїтивними процесами, дослідження особливостей взаємодії формально-логічного мислення й статичного інтелекту, методи розпредметнення й динамізації мислення особистості.

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). – К., 2007. – 170 с.

2. Любарг Тедд., Муширу К., Торджман С., Зенасни Ф. Психологія креативності: Пер. с фр. – М.: “Когито-Центр”, 2009. – 215 с.

3. Губенко О.В. До питання про біполярну природу творчого інтелекту // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №6. – С. 53–57.

4. Губенко А.В. Распредмечивание, интеллектуальная ригидность и творчество // Практическая психология и социальная работа. – 2009. – №12. – С. 74–78.

5. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: Монографія. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298 с.

6. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.

7. Чернуха І.О. Упредметнення та розупредметнення психічного змісту засобами творчості // Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. – Т.12, вип. 8. – К., 2009. – С. 326.

8. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 520 с.

9. Frensch P.A., & Sternberg R.J. (1989), “Expertise and intelligent thinking: When is it worse to know better?”, in R.H. Sternberg (Ed.), *Advances in the psychology of human intelligence* (Vol. 5, p. 157–188). Hillsdale (NH), Erlbaum.

10. Hayes I.R. (1989), *Cognitive processes in creativity*, in I.A. Glover, & C.R. Reynolds (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 135–146). – New York, Plenum. (Цит. за: Любарг Тодд. Психологія креативності: Пер. с франц. – М.: Когито-Центр, 2009. – 214 с.)

11. Horn I.Z. The theory of fluid and crystallized intelligence in relation to concepts of cognitive psychology and again in adulthood // F.I.M. Craik & S.Trehuh (Eds). *Aging and cognitive processes*. – New York: Plenum, 1989.

12. Simonton D.K. (1984), *Genius, creativity and leadership*, Cambridge (MA), Harvard University Press.

## АНОТАЦІЯ

*Губенко Олександр Володимирович.*

**Творче мислення особистості як єдність статичного і динамічного аспектів інтелектуальної активності.**

У статті розглядається процес творчого мислення у єдності двох складових інтелекту – статичного та динамічного. Визначається специфіка кожного з цих видів інтелектуальної активності й аналізується феномен їхньої взаємодії та взаємодоповнення у творчій діяльності. На підставі дослідження історії

пізнання виділяється також динамічна парадигма розвитку людських знань і висновується важливість процесного обґрунтування особистості як засадничої передумови творення нового знання. Процесуалізація вивчається як перехід від статичного до динамічного мислення, який відбувається шляхом його розпредметнення. Аналізуються методологічні засади побудови системи психологічних методик такого розпредметнення.

**Ключові слова:** *особистість, творче мислення, інтелектуальна активність, упредметнення, розпредметнення, парадигма.*

## АННОТАЦІЯ

*Губенко Олександр Володимирович.*

**Творческое мышление личности как единство статического и динамического аспектов интеллектуальной активности.**

В статье рассматривается процесс творческого мышления в единстве двух компонентов интеллекта – статического и динамического. Определяется специфика каждого из этих видов интеллектуальной активности и анализируется феномен их взаимодополнения и взаимодействия в творческой деятельности. На основании исследования истории познания выделяется также динамическая парадигма развития человеческих знаний и делается вывод о необходимости процессного обоснования мышления личности как важной предпосылки созидания новых знаний. Процесуализация изучается как переход от статического к динамическому мышлению, который осуществляется путём его распредмечивания. Анализируются методологические основы построения системы психологических методик такого распредмечивания.

**Ключевые слова:** *личность, творческое мышление, интеллектуальная активность, опредмечивание, распредмечивание, парадигма.*

## ANNOTATION

*Hubenko Oleksandr.*

**Creative Thinking of a Personality as Entity of Static and Dynamic Aspects of Intellectual Activity.**

The article deals with the process of a creative thinking in the unity of two components of intellect – static and dynamical. The specific features of each of these types of intellectual activity are defined and the phenomenon of their interaction and inter-supplement in creative activity is defined. On the grounds of research of the history of cognition the dynamic paradigm of the development of human knowledge is highlighted and the importance of process substantiation of a personality as a basic factor of creation of a new knowledge is concluded. The processualization is defined as a move from static to dynamic thinking, which happens by means of its re-objectification. The methodological grounds of the construction of a system of psychological techniques of such re-objectification are analyzed.

**Надійшла до редакції 15.08.2011.**



**Всеукраїнські журнали  
“ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА”  
та “ОБДАРОВАНА ДИТИНА”  
Інституту психології імені Григорія Костюка НАПН України**



Передплатний індекс журналу:  
**74046**  
Періодичність **12 разів** на рік



Передплатний індекс журналу:  
**74016**  
Періодичність **10 разів** на рік

Головний редактор

**Губенко О.В.**

Адреса редакцій:

**02095, м. Київ, вул. Княжий Затон, 11, к. 71**  
(станція метро “Осокорки”)

телефон

**(044) 572-55-56**

електронна пошта

[social@freenet.com.ua](mailto:social@freenet.com.ua)



**Олександр ГУБЕНКО,**  
головний редактор журналів

**Шановні колеги!**

**ЖУРНАЛ “ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА”**

Редакція журналу “Практична психологія та соціальна робота” запрошує читати наш журнал та друкуватись на його сторінках з Вашими науковими розробками. Він виходить дванадцять разів на рік й друкується вже 14 років поспіль та є першим періодичним психологічним журналом в Україні. За цей період вийшло вже біля 150 номерів. Видання розраховане на психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів й освітян України.

Наш журнал **входить до переліку наукових видань ВАК України з психології**. Заснований у 1997 році НАПНУ та Інститутом психології імені Григорія Костюка. В складі редколегії – провідні вчені України. В журналі друкуються досвідчені фахівці та науковці нашої країни та ближнього зарубіжжя.

Публікації в нашому журналі – безкоштовні (вимоги до публікацій відповідають вимогам ВАК).

У виданні передбачена публікація сучасних психолого-педагогічних технологій, психодіагностичних тестів, методик і рекомендацій, спрямованих на попередження відставань у навчанні, профілактику правопорушень та девіантної поведінки серед дітей та молоді: психологічне забезпечення управління навчальними закладами та діяльності шкіл нового типу; вивчення, формування і виховання особистості дитини і молоді людини; забезпечення виховної роботи з учнівським колективом та батьками.

Велика увага приділяється методичному забезпеченню роботи соціальних служб, соціальних педагогів і соціальних працівників. Висвітлюється світовий та вітчизняний досвід психокорекції й психотерапії.

В першу чергу до друку запрошуються автори з науково-практичними розробками, які містять результати емпіричних досліджень, практичні рекомендації та методики, тренінгові програми, досвід та методи роботи. Але й теоретико-методологічні статті теж дуже цікаві для журналу.

Обсяг теоретичних статей – до 15 сторінок, практичних – без обмежень. Сподіваємось на співробітництво!

**ЖУРНАЛ “ОБДАРОВАНА ДИТИНА”**

Пропонуємо також читати журнал “Обдарована дитина” та бути його авторами.

“Обдарована дитина” – єдиний в Україні журнал, де містяться психолого-педагогічні розробки, технології, методики, інші матеріали, присвячені питанням виявлення та розвитку обдарованих дітей та молоді. Він був першим у Європі виданням з питань розвитку обдарованих дітей.

Призначений для допомоги психологам, вчителям, працівникам дошкільних та позашкільних установ, батькам та їхнім дітям. Його добре знають й читають тисячі освітян та психологів. Публікації у журналі безкоштовні.

**Психологам:** Діагностика і розвиток загальної та спеціальної обдарованості школярів. Тести креативності. Тренінги мислення, уяви, пам'яті. Комплекси діагностично-розвиваючих завдань для дітей різного віку.

**Вчителям:** Технології проведення уроків у школах нового типу. Тренінги академічних здібностей. Досвід роботи МАН та шкільних наукових об'єднань. Системи стимуляції творчої діяльності. Розвиток спеціальної обдарованості дітей різного віку (математичної, літературної, технічної та ін.) Вітчизняний та зарубіжний досвід навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми.

**Батькам:** Як виявляти та розвивати обдарованість дітей.